

Elif Batuman

A félkegyelmű

Fordította: Ruff Orsolya

Magvető
Budapest, 2019

Seres Lili Hanna

PONT, MINT AZ ÉLET

Elif Batuman első regényének három témája (az első szerelem, az egyetemi szellemi pezsgés és az interkulturális tapasztalás) különböző intenzitással és arányban érvényesül a kötetben, a szerző pedig igazán rafináltan adagolja őket. A magyar olvasóknak különösen izgalmas lehet a regény, azonban az ügyes marketingfogásként a hazai plakátokon kiemelt „egy amerikai Heves megyében”-szál csak a könyv vége felé jelenik meg, és egyértelműen nem a legmeghatározóbb réteg. Sőt. De erről később.

A regény túlnyomó része (nagyjából háromnegyede) a Harvardon játszódik, így aztán a magyar vonatkozást ismerő olvasó akár értetlenkedhet is: nem erről volt szó. Ugyanakkor az értetlenkedést nem kíséri hiányérzet, ahhoz a kötet túl jó. A főhős és egyben elbeszélő, a tizennyolc éves Selin, a kilencvenes évek közepén nyer felvételt a Harvardra, épp amikor bevezetik az e-mailezés rendszerét, így az egyetemi lét általános interperszonális és intellektuális felfedezései mellé számára az internetes izgalmak is hozzáadódnak. Batuman mindhárom rendkívül humorosan és egészen egyszerű nyelvezettel tálalja, az ötszáz oldalas, gördülékeny regény olvastatja magát, akár egy jól megírt best-seller, de maradandó nyomot is hagy, mint a legjobb szépirodalmak.

A szöveg néhány nagyobb fejezete (*Első rész: Ősz, Tavasz; Második rész: Június, Július, Augusztus*) mint szerkezeti egység olvasás közben nem igazán hívja fel magára a figyelmet, sokkal hangsúlyosabbak

a csillaggal elválasztott rövidke (néhány soros bekezdéstől néhány oldalas terjedelemben tartó), frappáns részek. Ezekben Selin visszaemlékezik első egyetemi évére és magyarországi látogatására, de a múlt idejű narráció során a mottót adó Prousttal ellentétben a szerző mindennemű visszatekintő reflexiót nélkülöz. Az elbeszélő én tökéletesen azonosul a tapasztaló énnel, a szimultán tudat kizárólag az akkori érzéseket, gondolatokat közvetíti – és leginkább erre vonatkoztathatjuk a Dosztojevskijtől kölcsönzött címet is. Ez pedig hasonlóan ironikus gesztus, mint a regény utolsó mondata, amely teljesen ellentmond a prousti mottó utolsó mondatának (Proust: „[...] de azért az ifjúkor az egyetlen időszak, amikor tanulhatunk is valamit”,¹ Batuman: „Egyáltalán nem tanultam semmit” [503]). Mindkét ironikus utalás a visszatekintő elbeszélő aktusa, aki kizárólag ezen a két paratextuális ponton keresztül nyilvánul meg és azonosítja a félkegyelműséget a fiatalsággal, a tapasztalatlansággal, az érzelmekkel, konkrétan és leginkább pedig a szerelemmel való ismerkedéssel. Persze felmerülhet bennünk Miskin herceg és Selin beteljesületlen szerelmének és outsider pozíciójának párhuzama, de szerencsére az oroszrajongó Batuman nem egy pont-ról pontra megfeleltethető remake-et írt, műve még csak nem is hommage. Számos alkalommal viszont a „nem tudtam”, „nem ismertem”, „nem értettem” jellegű megszólalások jelentik a humor forrását, vagyis a kedves naivitás, az idegenség, a tapasztalatlanság felszínre törése, jelentsen az műveltségi, érzelmi vagy kulturális hiányt.

Visszatérve a harvardi dominanciára, azt hiszem, muszáj úgy fogalmaznom, hogy ez a regény olyan, mint az élet. Az első felében nagyrészt az elsőévesek (nyelv)filozófiai, bölcsész irányultságú fejtegetéseibe, izgalmas kurzusaiba és órán kívüli tevékenységeibe kapunk betekintést, majd szép lassan feltűnik a szerelem, de pontosan olyan finoman narrálva, ahogyan egy fiatal megtapasztalja azt. Selin először csak úgy említi a vele egy oroszórára járó Ivant, mint a többieket, később már csak őt emeli ki az órán résztvevők közül, aztán azon kapjuk, hogy egyre többet gondol rá az órán kívül is, végül pedig ír neki – egy e-mailt. Batuman érzékenyen, sosem túlstilizálva, szellemi értelemben frissen, érzelmileg mélyrehatóan mutatja be az első szerelem kialakulását. És azt is döntései javára kell írni, hogy szereplőjét ez esetben nem hagyja teljes tudatlanságban, Selin egyszer csak kimondja, ráadásul nem magának, hanem a másoknak (jobban mondva leírja egy e-mailben), hogy

1 Marcel PROUST, *Az eltűnt idő nyomában*, II. kötet – *Bimbózó lányok árnyékában* (ford. Gyergyai Albert)

kezd belészeretni. Ezután a *szerелеm* szó, annak ellenére, hogy egyre erőteljesebb lesz Selinben az érzés, nem hangzik el, de már nem is szükséges, elég volt ott és akkor, hogy bennünk és Ivanban nyomot hagyjon. A Harvard felszabadító izgalmaikat tárgyaló regény fókuszja tehát fokozatosan Selin és Ivan szerelmére tevődik át, és ezért, illetve a fokozatosság miatt gondolom, hogy a kötet hasonlatos magához a nagybetűs élethez. Az egyetemi élet leírása a szellemünkre hat, élvezettel olvashatjuk az ott történeteket, a szerelmi szál viszont – annak ellenére, hogy végig erősen intellektuális és különös, ráadásul filozofikus e-mailezéssel indul – az érzelmeinkre, méghozzá óriási erővel. Nem emlékszem, mikor voltam utoljára ennyire, jobban mondva, *ilyen módon* szomorú olvasás közben. Ami – hangsúlyozom – azt jelenti, hogy Batuman könnyed és egyszerű stílusban képes *megmutatni*, elementáris erővel *átadni* a szerelem érzését.

Ha azonban – vigyázat, spoiler – egy beteljesületlen szerelem érzését akarjuk átadni, ráadásul nem a válással szándékozzuk lezárni a regényünket, akkor meg kell küzdenünk a hatásmechanikai következményekkel, és nem vagyok biztos benne, hogy Batumannak ez maradéktalanul sikerült. Tehát a két főhős sosem jut el a „járás” fázisába, kölcsönös szellemi és lelki vonzalmuk megtorpan a párkapcsolat kialakulása előtt, útjaik elválnak. Ahogy korábban mondtam, a szerző igen ügyesen csepegtette az Ivan-részeket az elbeszélésbe, majd egyre dominánsabb helyet adott nekik, végül pedig Selin egész lénye Ivanról kezdett el szólni. Ennek ellenére Selin magyarországi angoltanításának és egyéb kalandjainak elmesélése leköti az olvasó figyelmét, mindazonáltal végig ott a tudat, hogy Ivan még meg fog jelenni. Az utolsó találkozás után viszont egyértelmű, hogy a fiú kikerült a regény teréből. És mivel a szöveg tépje addigra kétségkívül kettejük kapcsolata lett, az egyik szereplő eltávolításával sajnos az olvasó is eltávolodik valamelyest: a búcsú utáni durván negyven oldal eseményei súlytalanok, szinte üresek, annak ellenére, hogy az elbeszélés ugyanolyan friss, humoros, üdítően egyszerű, mint korábban. A vége felé maga az elbeszélő is kifejezi a benne tátongó ürességet, az addigra teljesen azonosuló olvasó pedig könnyen vele érezhet. Szomorkodhatunk együtt, de ez sajnos nem sokat változtat azon a tényen, hogy a dramaturgiai csúcsponton túlfutó zárlat igencsak érdektelenné válik. Ráadásul ez az érdektelenség sem úgy valósul meg, ahogy például Tolsztojnál. Anna Karenina halála után az író Levin sokkal kevésbé érdekes és nevetséges részletességgel megírt történetére tér rá, és még ha ezt csak azért teszi is, mert

bőven kellett karakter a folyóiratban megjelent, folytatásokban közölt regénybe, döntését akkor is afféle szerzői tréfának, az olvasó felingerlésének tekinthetjük inkább. Batumannál viszont nem ez történik, szerkezeti aránytalanságról van helyett szó, amelyet megengedő módon úgy magyarázhatnánk, hogy az olvasó olyan mélységekig bevonódik, hogy a szerelem elvesztése utáni nihillel tökéletesen azonosul; én azonban azt gondolom, negyven oldal üresjárat még egy ötszáz oldalas regényben is túl sok, kiváltképpen egy olyanban, amelynek addig minden szava számított. Az azonosulással és az ürességérzéssel semmi gond nincs, sőt. Csakhogy véleményem szerint mindezt megtartva lehetett volna olyan feloldó vagy akár letaglózó, de mindenképpen kompaktabb zárást adni a *Félkegyelműnek*, hogy az a legfontosabb mellékszereplő eltávolítása ellenére is képes legyen fenntartani az olvasó figyelmét.

A kötet végi, szinte feleslegesnek és érdektelennek érződő csacsozás pedig megtalálhatta volna a helyét egy másik regényben, kár volt beszuszakolni ebbe a szövegbe. A zárlat szerint Selin újra anyja szülőhelyére, Törökországba utazik, hogy ott egy kicsit a családjával legyen – az amerikai–török fiatal gyökereihez való visszatérése, a jól megrajzolt családtagok és párbeszéddek, a szerelmi csalódás megélése és feldolgozása, ezek mind-mind egy potenciális regény termékeny, sűrű alapjául szolgálhattak volna. A *másik regényt* azonban az elmarasztalás mellett azért is érdemes hangsúlyozni, mert az apró aránytalanság semmit nem jelent ahhoz képest, amit Batuman a teljes kötetben sikeresen végigvisz, a befogadó pedig időnként szánt szándékkal lassíthatja az olvasást, mert már érzi, hogy hiányozni fog neki ez a világ, ez a főhős, ez az elbeszélői nyelv, aminek egy újabb regényben ugyancsak nagyon örülne. Azt gondolom tehát, hogy a hang, amelyet Batuman megtalált, az érzékenység, amellyel a tudatot és a tudat által érzékelt környezetet felépítette, könnyen elbírna egy újabb ötszáz oldalas kötetet.

Ki kell még emelni a szereplőépítés profizmusát: Ivan személyiségét például a megszólalásaiból és tetteiből az olvasó az elbeszélő gondolataitól függetlenül is képes összeállítani, ez pedig azt jelenti, hogy mind a karakter, mind a szövegvilág árnyalt és rétegelt. Az elbeszélő tudatától függetlenül is érzékeljük az általa érzékelt világot, miközben azonosulni is tudunk a narrátorral. Ehhez kell a reflektálatlan közvetítés, amely hagyja a befogadót körülnézni a közvetített világban, miközben a maga humoros, de érzékeny hangja által megteremti a világ és a percepció alaphangulatát.

A regény magyar vonulata, ahogy fentebb utaltam már rá, hiányt okozhat a(z magyar) olvasóban, ám valamiért (valószínűleg a kötet teljessége és esztétikai minősége miatt) ez a hiány nem zavaró. De miről is van szó tulajdonképpen? Arról, hogy a magyarországi jelenetek nem elevenednek meg annyira, mint a szerelem momentumai vagy a harvardi részek. Biztosan minden magyar olvasónál máshogy van, de én érzem egy „filtert”, amely nem engedte élesen látnom az itthoni környezetet és embereket – bizonyára mert magyar írók ábrázolásához vagyok szokva, ami lehet, hogy nagyon sokféle, de a történelmi és szociológiai tudás, a kultúra mégis közös. A környezet és az emberek Batumannál nem voltak jellegzetesen magyarok, utóbbiak nem egyéniesültek olyan módon, mint Ivan és Selin többi (jellemzően szláv vagy koreai) barátja, pedig lett volna rá mód és idő. Érzésem szerint végig rájuk nehezedett valami idegenség, még akkor is, ha némelyikük meg is nyílt valamenynyire. Végso soron ez az idegenség, a kulturális távolság dominált a szóban forgó részekben, annak minden izgalomával és nyűgével. Nem érzem tehát otthon magam a Batuman által ábrázolt Magyarországon, ami viszont egyáltalán nem szerzői, ábrázolástechnikai hiba: annak ugyanis, hogy a kultúra helyett – illetve a fölött – az idegenségérzet átadása történt meg, funkciója van a könyvben. Hiszen Selint az érzései vezették Ivan hazájába, még ha ezt kezdetben nem is mondta ki. Magyarország tehát Batuman számára tulajdonképpen egy eszköz, így felcserélhető volna bármelyik „egzotikus” európai országgal, a kultúra-közvetítés pedig ürügy, amely a szerelemhez visz. Vagyis végül nem visz.

Elif Batuman első regényét tehát a legnagyobb bizalommal ajánlom. Ruff Orsolya fordítása kitűnően adja át az eredeti szöveg könnyedségét és az énelbeszélő egyéni stílusát, nyelvezetét. Csak időnként torpanhat meg az olvasó egy-egy kissé magyartalan grammatikai vagy stilisztikai megoldáson, amelynél sejtethető, hogy az angolban természetesen működik. És hogy további két, itthon 2019-ben megjelent, külföldi női szerző által írt regényt is ajánljak, amelyekkel kapcsolatba hozható Batuman könyve: Vigdis Hjorth *Öröksége* a belső és külső történések egyszerű tálalásában hasonló *A félkegyelműhöz*, Sally Rooney *Normális emberek* című könyve pedig egész máshogy, de szintén az egymást kerülgető fiatalok (érzelmi) életében végez mélyfúrást.